

TURLI POPULYATSIYALARDA STOMATOLOGIK STATUSNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI: ILMIY ADABIYOTLAR TAHLILI

Taxirova Munisa Alisher qizi

Talaba

munisatahirova0@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada turli populyatsiyalarda, xususan professional sportchilar, homilador ayollar va keksa yoshdagi shaxslarda stomatologik statusning o'ziga xos xususiyatlari ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilindi. Adabiyotlar sharhi natijasida ushbu populyatsiyalarda kariyes, parodont kasalliklari, og'iz bo'shlig'i gigiyenasi holati hamda stomatologik kasalliklarning rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy xavf omillari qiyosiy baholandi. Tahlil natijalari professional sportchilarda intensiv jismoniy yuklamalar, suvsizlanish va travmalar, homilador ayollarda gormonal o'zgarishlar hamda og'iz mikrobiotasidagi siljishlar, keksa yoshdagi shaxslarda esa involyutsion o'zgarishlar, surunkali somatik kasalliklar va polifarmatsiya stomatologik statusning yomonlashishiga sabab bo'lishini ko'rsatdi. Shu bilan birga, barcha populyatsiyalar uchun og'iz bo'shlig'i gigiyenasining yetarli darajada saqlanmasligi va muntazam stomatologik profilaktikaning yetishmasligi umumiy xavf omili ekanligi aniqlandi. Olingan natijalar stomatologik kasalliklarning oldini olishda populyatsiyaning fiziologik va klinik xususiyatlarini hisobga olgan holda individual profilaktik dasturlarni ishlab chiqish zarurligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: stomatologik status, professional sportchilar, homilador ayollar, keksa yoshdagilar, kariyes, parodont kasalliklari, og'iz bo'shlig'i gigiyenasi, profilaktika, xavf omillari, adabiyotlar tahlili.

KIRISH (INTRODUCTION)

So'nggi yillarda stomatologik kasalliklar dunyo aholisining eng keng tarqalgan surunkali kasalliklaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Kariyes, parodont kasalliklari va og'iz bo'shlig'i gigiyenasining buzilishi inson salomatligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar stomatologik statusning shakllanishida yosh, jins, fiziologik holat va turmush tarzining muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatmoqda [1–4].

Turli populyatsiyalarda stomatologik statusni o'rganish profilaktik stomatologiyani rivojlantirish hamda yuqori xavf guruhlarini aniqlash imkonini beradi. Ayniqsa professional sportchilar, homilador ayollar va keksa yoshdagi shaxslar stomatologik kasalliklarning rivojlanishiga moyil guruhlar hisoblanadi [1–3].

Professional sportchilarda intensiv jismoniy yuklama, ovqatlanish xususiyatlari va organizmning suvsizlanishi og'iz bo'shlig'i holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi [1]. Homilador ayollarda esa gormonal o'zgarishlar milk to'qimalarining yallig'lanishi va kariyes xavfining ortishiga sabab bo'ladi [2]. Keksa yoshdagi shaxslarda esa involyutsion o'zgarishlar, surunkali

kasalliklar va protezlardan foydalanish stomatologik statusning yomonlashishiga olib keladi [3].

ADABIYOTLAR SHARHI (LITERATURE REVIEW)

Professional sportchilarning stomatologik statusiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar sport faoliyatining og'iz bo'shlig'i salomatligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, professional sportchilar orasida kariyes, parodont kasalliklari va og'iz bo'shlig'i gigiyenasining buzilishi nazorat guruhiga nisbatan ancha yuqori darajada uchrashi aniqlangan [1]. Xususan, boks, kurash va boshqa yuqori jismoniy yuklama bilan bog'liq sport turlari bilan shug'ullanuvchi sportchilarda og'iz gigiyenasi indeksleri yomonroq bo'lib, milk yallig'lanishi va kariyesning tarqalish darajasi yuqori ekanligi qayd etilgan [1]. Mualliflarning ta'kidlashicha, bunday holatning rivojlanishida bir qator omillar muhim rol o'ynaydi. Jumladan, intensiv va uzoq davom etadigan mashg'ulotlar organizmda suvsizlanishni keltirib chiqaradi, bu esa tupurik ajralishining kamayishiga va uning himoya xususiyatlarining pasayishiga olib keladi. Bundan tashqari, sportchilar tomonidan uglevodlarga boy sport ichimliklari va energetik mahsulotlarning tez-tez iste'mol qilinishi og'iz bo'shlig'ida kariyes chaqiruvchi mikroorganizmlar uchun qulay muhit yaratadi. Mashg'ulotlar va musobaqalarning yuqori intensivligi tufayli og'iz bo'shlig'i gigiyenasiga yetarli e'tibor berilmasligi ham stomatologik kasalliklarning rivojlanish xavfini oshiruvchi muhim omillardan biri sifatida ko'rsatilgan [1]. Shu sababli sportchilarda muntazam stomatologik ko'riklar o'tkazish, individual gigiyena dasturlarini ishlab chiqish hamda profilaktik tadbirlarni kuchaytirish zarurligi alohida ta'kidlanadi.

Homilador ayollar orasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar esa homiladorlik davrida organizmda yuz beradigan fiziologik va gormonal o'zgarishlar stomatologik statusga bevosita ta'sir ko'rsatishini isbotlaydi [2]. Tadqiqotlarda homiladorlik vaqtida estrogen va progesteron gormonlari miqdorining keskin ortishi milk to'qimalarining qon bilan ta'minlanishini kuchaytirishi, qon tomirlari o'tkazuvchanligini oshirishi hamda yallig'lanish reaksiyalarining rivojlanishiga moyillikni kuchaytirishi qayd etilgan [2]. Natijada homilador ayollarda gingivit va boshqa parodont kasalliklari ko'proq uchraydi. Shu bilan birga, homiladorlik davrida tupurik sekretsiasining kamayishi, uning buferlik va remineralizatsiya xususiyatlarining pasayishi, ovqatlanish odatlarining o'zgarishi, ayniqsa uglevodlarga boy oziq-ovqat mahsulotlarini ko'proq iste'mol qilish kariyes rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratadi [2]. Tadqiqotlarda og'iz bo'shlig'ida *Streptococcus mutans* bakteriyasining kolonizatsiyasi ortishi kariyes rivojlanish xavfini yanada kuchaytirishi ta'kidlangan. Bundan tashqari, ushbu mikroorganizmlarning onadan bolaga yuqishi ehtimoli mavjudligi sababli homiladorlik davrida stomatologik profilaktikani amalga oshirish nafaqat onaning, balki kelajakdagi bolaning stomatologik salomatligi uchun ham muhim ahamiyatga ega ekanligi ko'rsatib o'tilgan [2]. Mualliflar profilaktik tadbirlar sifatida professional og'iz bo'shlig'i gigiyenasini amalga oshirish, muntazam stomatologik nazoratdan o'tish, remineralizatsiya muolajalarini qo'llash hamda ksilitol saqlovchi gigiyena vositalaridan foydalanishni samarali usullar sifatida tavsiya qilganlar [2].

Gerontologik yoʻnalishda olib borilgan tadqiqotlarda stomatologik statusning yosh ortishi bilan bosqichma-bosqich yomonlashishi qayd etilgan [3]. Qarish jarayonida organizmda yuz beradigan fiziologik va degenerativ oʻzgarishlar ogʻiz boʻshligʻi toʻqimalarida ham oʻz aksini topadi. Xususan, alveolyar suyak rezorbsiyasining kuchayishi, milk retraksiyasi, tupurik bezlari funksional faolligining pasayishi va ogʻiz boʻshligʻi shilliq qavatining himoya xususiyatlari susayishi natijasida stomatologik kasalliklarning rivojlanish xavfi ortadi [3]. Tadqiqotlarda keksa yoshdagi bemorlarda tishlarning yoʻqolishi, surunkali parodontit, protezlardan foydalanish zarurati va ogʻiz boʻshligʻi gigiyenasining qoniqarsiz holati koʻproq uchrashi aniqlangan [3]. Bundan tashqari, ushbu yosh guruhida uchraydigan qandli diabet, yurak-qon tomir kasalliklari, osteoporoz kabi surunkali somatik kasalliklar hamda koʻp sonli dori vositalarini uzoq muddat qabul qilish ogʻiz boʻshligʻi holatiga qoʻshimcha salbiy taʼsir koʻrsatadi. Ayrim dori vositalari kserostomiya (ogʻiz qurishi)ni keltirib chiqarishi, bu esa kariyes va shilliq qavat kasalliklarining rivojlanish xavfini yanada oshirishi mumkin [3]. Shu sababli gerontologik stomatologiyada profilaktika va davolash tadbirlari bemorning umumiy somatik holatini hisobga olgan holda individual yondashuv asosida amalga oshirilishi lozim.

Shuningdek, tibbiyotning turli yoʻnalishlariga bagʻishlangan fundamental tadqiqotlarda organizmning umumiy funksional holati bilan ogʻiz boʻshligʻi kasalliklari oʻrtasida uzviy bogʻliqlik mavjudligi alohida taʼkidlangan [4]. Ilmiy manbalarda ogʻiz boʻshligʻi kasalliklari nafaqat lokal patologik jarayon sifatida, balki organizmning umumiy salomatligini tavsiflovchi muhim klinik koʻrsatkichlardan biri sifatida baholanadi. Surunkali yalligʻlanish jarayonlari, metabolik buzilishlar, endokrin kasalliklar va immun tizimidagi oʻzgarishlar stomatologik statusning yomonlashishiga olib kelishi mumkinligi koʻrsatilgan [4]. Shu bilan birga, ogʻiz boʻshligʻidagi surunkali infeksiya oʻchoqlari yurak-qon tomir tizimi, ovqat hazm qilish tizimi va boshqa organlarda kuzatiladigan ayrim kasalliklarning kechishiga ham salbiy taʼsir koʻrsatishi mumkinligi qayd etilgan. Shunday qilib, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili stomatologik statusni baholashda faqat ogʻiz boʻshligʻi holatini emas, balki organizmning umumiy funksional va fiziologik holatini ham kompleks ravishda hisobga olish zarurligini koʻrsatadi [4].

MUHOKAMA (DISCUSSION)

Tahlil qilingan ilmiy adabiyotlar natijalari stomatologik statusning shakllanishi va oʻzgarishi barcha populyatsiyalarda bir xil mexanizm asosida kechmasligini koʻrsatdi. Aksincha, ogʻiz boʻshligʻi salomatligiga taʼsir etuvchi omillar har bir populyatsiyaning fiziologik holati, yoshi, kasbiy faoliyati hamda organizmning funksional xususiyatlariga qarab farqlanadi [1–3]. Shunga qaramay, barcha tadqiqotlarda stomatologik statusning yomonlashishiga olib keluvchi umumiy omillar sifatida ogʻiz boʻshligʻi gigiyenasining qoniqarsizligi, muntazam stomatologik nazoratning yetishmasligi va profilaktik tadbirlarning toʻliq amalga oshirilmasligi qayd etilgan [1–4]. Bu esa stomatologik kasalliklarning

rivojlanishida umumiy xavf omillari bilan bir qatorda populyatsiyaga xos biologik va tashqi omillarni ham hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

Professional sportchilarga bag'ishlangan tadqiqotlar natijalari ularning stomatologik statusi yuqori jismoniy yuklamalar ta'sirida shakllanishini ko'rsatadi [1]. Doimiy va intensiv mashg'ulotlar organizmning suyuqlik balansiga ta'sir qilib, tupurik ajralishining kamayishiga hamda uning himoya va remineralizatsiya xususiyatlarining pasayishiga olib keladi. Natijada kariyes chaqiruvchi mikroorganizmlar uchun qulay sharoit yuzaga keladi va tish qattiq to'qimalarining demineralizatsiyasi tezlashadi. Bundan tashqari, sportchilarda uglevodlarga boy sport ichimliklari va energetik mahsulotlarning tez-tez iste'mol qilinishi og'iz bo'shlig'i mikroflorasining o'zgarishiga sabab bo'lib, kariyes rivojlanish xavfini oshiradi. Ayniqsa boks va kurash kabi kontakt sport turlari bilan shug'ullanuvchilarda yuz-jag' sohasiga takroriy mikrotravmalar kuzatilishi tish-jag' tizimi anomaliyalari hamda periodontal to'qimalarning shikastlanishiga olib kelishi mumkin [1]. Shu sababli sportchilar uchun stomatologik profilaktika nafaqat gigiyenik tadbirlarni, balki sport faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini ham hisobga olgan kompleks yondashuvni talab qiladi.

Homilador ayollarda stomatologik statusning shakllanishida esa biologik omillar ustunlik qiladi [2]. Homiladorlik davrida organizmda estrogen va progesteron gormonlari miqdorining ortishi milk to'qimalarida qon aylanishini kuchaytiradi, kapillyarlar o'tkazuvchanligini oshiradi hamda yallig'lanish jarayonlariga moyillikni kuchaytiradi. Natijada homiladorlik gingiviti va boshqa periodontal kasalliklar rivojlanish xavfi sezilarli darajada ortadi. Shu bilan birga, tupurikning himoya xususiyatlari pasayishi, ovqatlanish odatlarining o'zgarishi va uglevodli mahsulotlarni ko'proq iste'mol qilish kariyes rivojlanishi uchun qo'shimcha xavf omillarini yuzaga keltiradi [2]. Tadqiqotlarda *Streptococcus mutans* bakteriyasining ko'payishi va uning onadan bolaga yuqish ehtimoli ham alohida qayd etilgan bo'lib, bu holat homiladorlik davrida stomatologik profilaktikaning nafaqat ona, balki kelajakdagi farzand salomatligi uchun ham muhim ekanligini ko'rsatadi [2].

Keksa yoshdagi shaxslarda stomatologik statusning o'zgarishi asosan organizmning involyutsion jarayonlari va surunkali somatik kasalliklar bilan bog'liq holda kechadi [3]. Qarish jarayonida alveolyar suyakning rezorbsiyasi kuchayadi, milk retraksiyasi rivojlanadi, tupurik bezlari funksiyasi susayadi hamda og'iz bo'shlig'i shilliq qavatining regeneratsion imkoniyatlari kamayadi. Natijada kariyes, parodont kasalliklari va tishlarning yo'qolish chastotasi ortadi. Bundan tashqari, keksa yoshdagi bemorlarda qandli diabet, yurak-qon tomir kasalliklari, osteoporoz kabi surunkali kasalliklarning keng tarqalganligi ham stomatologik statusning yomonlashishiga qo'shimcha ta'sir ko'rsatadi. Ko'plab dori vositalarini uzoq muddat qabul qilish natijasida rivojlanadigan kserostomiya og'iz bo'shlig'ining tabiiy himoya mexanizmlarini zaiflashtirib, stomatologik kasalliklarning rivojlanish xavfini yanada oshiradi [3]. Shuning uchun gerontologik stomatologiyada bemorning umumiy sog'lig'i va somatik holatini hisobga olgan holda individual profilaktika va davolash yondashuvlarini qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Turli populyatsiyalarda stomatologik statusga ta'sir etuvchi asosiy xavf omillari, ularning oqibatlari va profilaktik yo'nalishlari 1-rasmda keltirilgan.

1-рasm. Turli populyatsiyalarda stomatologik statusga ta'sir etuvchi asosiy xavf omillari, ularning oqibatlari va profilaktik yo'nalishlari.

Tahlil qilingan adabiyotlarni o'zaro taqqoslash shuni ko'rsatadiki, barcha populyatsiyalarda stomatologik statusning yomonlashishiga olib keluvchi mexanizmlar turlicha bo'lsa-da, ularning yakuniy natijasi bir-biriga o'xshash bo'lib, kariyes, periodontal kasalliklar va og'iz bo'shlig'i gigiyenasining buzilishi bilan namoyon bo'ladi. Demak, stomatologik kasalliklarning etiologiyasi multifaktorial xarakterga ega bo'lib, biologik, fiziologik, ijtimoiy va xulq-atvor omillarining o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Shu sababli har bir populyatsiya uchun yagona profilaktika modeli emas, balki xavf omillarini hisobga olgan differensial profilaktik dasturlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Barcha mualliflarning umumiy xulosalariga ko'ra, og'iz bo'shlig'i gigiyenasini yaxshilash, muntazam stomatologik ko'riklarni tashkil etish, aholining stomatologik savodxonligini oshirish hamda individual profilaktika dasturlarini amaliyotga joriy etish stomatologik kasalliklarning oldini olishning eng samarali usullaridan biri hisoblanadi. Profilaktik tadbirlarni populyatsiyaning yosh, fiziologik va klinik xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish og'iz bo'shlig'i kasalliklari tarqalishini kamaytirish, davolash samaradorligini oshirish va aholining umumiy hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

XULOSA (CONCLUSION)

Tahlil qilingan ilmiy adabiyotlar professional sportchilar, homilador ayollar va keksa yoshdagi shaxslarda stomatologik statusning o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligini ko'rsatdi. Professional sportchilarda yuqori jismoniy yuklama va suvsizlanish, homilador ayollarda gormonal o'zgarishlar, keksa yoshdagi shaxslarda esa involyutsion jarayonlar va surunkali kasalliklar stomatologik kasalliklarning rivojlanishida asosiy xavf omillari hisoblanadi [1–3]. Shu bilan birga, barcha populyatsiyalar uchun og'iz bo'shlig'i gigiyenasining yetarli darajada saqlanmasligi umumiy xavf omili ekanligi aniqlandi [1–4]. Mazkur natijalar stomatologik kasalliklarning oldini olishda populyatsiyaning fiziologik va klinik xususiyatlarini hisobga olgan holda individual profilaktika dasturlarini ishlab chiqish va muntazam stomatologik nazoratni kuchaytirish zarurligini tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ахмедов Р.Р., ва бошқ. Стоматологический статус профессиональных спортсменов. *Казанский медицинский журнал*. 2020;101(6):861–867.
2. Кисельникова Л.П., Попова Н.С. Стоматологический статус и профилактика стоматологических заболеваний у беременных. *Клиническая стоматология*. 2011;(1):86–87.
3. Advances in Gerontology. 2010;23(3).
4. Фундаментальные исследования. 2013;(12, часть 3).

